

Nedovršivost pisanja

(Mateo Žagar: *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.)

Autor djela *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Mateo Žagar, pripadnik je mlađe generacije hrvatskih paleoslavista. Objavio je dvadesetak radova iz paleografske glagoljičke i staroslavističke problematike u domaćim i inozemnim časopisima. Njegova prva objavljena knjiga *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče* (Matica hrvatska i Hrvatsko filološko društvo – Povijesno društvo otoka Krka, Zagreb – Crk, 1997.) bavi se pismom na specifičan način: problematizira odnose među slovima i pismom kao sustavom, ali i odnose u kojima se nalaze slova, materijal za pisanje i podloga na kojoj se čuva ono što je zapisano. Pritom je središte njegova interesa u prvom redu glagoljsko pismo.

Metodologija rada ovoga autora zamjetno je drukčija od one koja karakterizira klasičnu paleografiju. Žagarov pristup polazi od načela suvremene teorije pisanja, a jezikoslovna utemeljenost omogućava mu cjelovito promatranje pisanja kao pismovne jezične djelatnosti. Takvo metodološki jedinstveno motrište postavlja si za cilj prevrednovanje koncepta tradicionalne paleografije i konstituiranje novih temelja paleografskog opisa.

Knjiga koja je pred nama svojevrsna je monografija u kojoj su autorova dosadašnja istraživanja obogaćena novim uvidima, produbljena i usustavljena.

Naslov knjige sugerira obuhvatnost namjere, o čemu se autor jasno određuje u „Proslovu“: ustvrđuje da je nemoguće u jednom svesku obuhvatiti svu raznolikost srednjovjekovnog pismovnog korpusa u Europi, kao i protumačiti cjelokupan jezikoslovni pristup pisanom tekstu, ali je uputno ovakvim naslovom upozoriti na metodološko načelo koje postavlja paleografiju na nove temelje. Važno je uočiti da rad pristupa tekstovima različitih pismovnih kultura, ali u jednom omeđenom razdoblju i s jedinstvenim grčkim ishodištem. U žarištu su njegova znanstvenog interesa hrvatskoglagoljski fragmenti iz 12. i 13. stoljeća, a naglasak je stavljen na pismovni kontekst u kojem nastaju. Naime, da bi se prepoznali glavni procesi na osnovi kojih se uspostavio hrvatski tip glagoljičkog pisma u 12. i 13. stoljeću, nužno je usporediti to pismo s kontaktnim pismima – grčkim, ćirilicom i srednjovjekovnim latiničkim inačicama. Metode tradicionalne paleografije ograničene su u tom smislu i tek je oslonac u jezikoslovlju omogućio autoru proniknuće u sve funkcije pismovnih sredstava i nastanak njihovih promjena.

Opsežan rad (530 stranica) podijeljen je na šest poglavlja: *Grafolingvi-*

stika i stari tekstovi – osebnosti pisanog jezika, Jezikoslovni temelji paleografije: glagoljičko motrište, Izdojenost pisanja, Pisanje i čitanje u srednjem vijeku, Stranični postav i Osnovne razine grafetičkog opisa u srednjovjekovnim tekstovima.

U prvom dijelu rada Žagar prikazuje odnos pismovnoga i usmenoga izražavanja u kontekstu povijesti jezikoslovlja. Iako su zakonitosti vizualne i auditivne organizacije teksto-va suštinski različite, autor ne pristaje ni uz stav da je riječ o dva neovisna jezika. Ipak, naglašava da pisani tekstovi nisu samo vizualna prezentacija usmeno ostvarenih tekstova; ne može se govoriti o sekundarnom položaju pisanoga jezika. Unutar pisanoga teksta razlikuje jezična gramatička sredstva od onih kojima je svrha optimalan prijenos jezične poruke prema zakonima vizualne organizacije teksta. Temeljni grafolingvistički pojmovi kod Žagara dobivaju nešto drukčiji status od onoga koji donose predstavnici novijih njemačkih i ruskih grafolingvista, a metodologija takva terminološkog razgraničavanja proizlazi iz uspoređivanja pisanoga jezika s usmenim. U njegovu modelu grafematika obuhvaća sva pismovna sredstva koja odražavaju jezičnu vrijednost, a grafetika grafičke segmente koji sudjeluju u vizualnoj organizaciji teksta. Važno je uočiti da grafetici pripadaju oni segmenti pisanja koji služe vizualnoj organizaciji jezič-

nog materijala i ne utječu na izgovornu jezičnu stranu, tj. nemaju razlikovnu ulogu. Žagarova shema prikazuje vezanost fonematike i grafematike uz jezik, a fonetike i grafetike uz govor. Grafematici je, dakle, dodijeljena lingvistička osnovica, a području grafetike pripadaju prave osebnosti pisanih tekstova.

Autorova pozornost je u drugom dijelu knjige usmjerena na analizu pet osnovnih grafetičkih razina (sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, interpunkcija / puntuacija, ligature, uvrštavanje velikih slova, kraćenja riječi) u četiri europska pisma. Svojevrsan uvod ovoj iscrpnoj analizi daje poglavlje o posebnostima pisanja u srednjem vijeku, s naglaskom na vizualno predstavljanje teksta. Ovo poglavlje govori o društvenoj funkciji knjige u srednjem vijeku i načinima njezina čitanja. Vrlo su zanimljivi i poticajni pogledi na čitanje i pisanje u kontekstu pravila redovničkoga života, kao i tematizacija glasnoga i tihoga čitanja u srednjem vijeku. Prisutna je snažna autorska svijest o nemogućnosti tretiranja usmenoga i pismenoga jezičnoga izražavanja izvan konteksta vremena i prostora i u tom smislu obuhvaćeni su važni aspekti konstituiranja kulture knjige koji su uspostavljeni u srednjovjekovlju.

Naziv „grafolingvistika“ nije uobičajen u terminološkoj tradiciji hrvatskoga jezikoslovlja. Širinu toga pojma naznačuje Helmut Glück u Metzlero-

vu *Jezičnome leksikonu*, gdje grafolingvistiku (*Schriftlinguistik*) određuje kao napore uložene u smjeru opisa i raščlambe pisanih jezičnih oblika, ali i razvijanja svojevrsne opće teorije pisma kao sastavnog dijela opće teorije jezika.

Tradicionalna paleografija ne nudi lingvistički osmišljena istraživanja pismovnih posebnosti; cilj paleografskog opisa vrlo je često neovisan o jeziku koji pismo posreduje, pri čemu se jezični problemi u većini slučajeva dotiču samo pri određivanju odnosa grafem: fonem. Grafolingvistički utemeljena paleografija, pak, pristupa usporedno usmenoj i pismovnoj jezičnoj realizaciji. Pisanje je prihvaćeno kao oblik jezičnog izražavanja koji je ravnopravan usmenome, pa je stoga nužno i jezikoslovno osmišljavanje cjelovitoga opisa pisanja. „Pismo“ se povlači iz prvog plana kao dovršena supstancija i nadomješta ga „pisanje“.

Žagarov pristup pokazuje se kao uspješna metoda u proučavanju korpusa starih tekstova, kojima je potrebno rekonstruirati podrijetlo, mjesto i vrijeme nastanka, ali i objasniti njihovu tipičnost, odnosno odstupanje u odnosu na razvoj unutar neke pismovne zajednice. Proširujući područje paleografskog opisa autor prikazuje važne dosadašnje uvide u problematiku, ali i jasno se određuje prema postavljenim pitanjima izlažući vlastite spoznaje i produbljujući svoja dosadašnja istraživanja.

Ova knjiga važan je prinos znanstvenim spoznajama o pisanju, pri čemu je važno istaknuti da je njezino ishodište u jezikoslovlju, koje autor naziva domovinom paleografije kakva je nama nesumnjivo potrebna. Stoga će biti zanimljiva jezikoslovcima, a nadasve korisna studentima. Žagarov rad vrlo je slojevit i stoga može biti poticajan stručnjacima različitih disciplina, ali i inspirativan čitatelju koji želi obogatiti svoje spoznaje o srednjovjekovnoj kulturi i načinima njezina upisivanja u tkivo teksta. Polazište je u proučavanju teksta pisanje, koje nije shvaćeno kao dovršenost, nego kao otvoren kognitivan i kreativan proces, koji prelazi put od autora jezične poruke, preko pisara, do konačna primatelja poruke – čitatelja, odnosno slušatelja.

Dubravka Bogutovac